«Рассмотрено»
Руководитель ШМО
____/З.Ф.Нигматуллина/

Протокол №1 от

« 31» августа 2023 г.

«Согласовано»
Заместитель
директора по УР
МБОУ «Васильевская
СОШ № 3 ЗМР РТ»
____/Ф.Г.Садриева/

«31» августа 2023 г.

«Утверждаю»
Директор МБОУ
«Васильевская СОШ № 3
ЗМР РТ»

____/М.А.Халиуллина/
Приказ №99-ОД от
«31» августа 2023 г.

Рабочая программа

учебного предмета
родной (татарский) язык 11 класс
Гатиятуллина Марата Гумаровича
учителя татарского языка и литературы
МБОУ «Васильевская средняя общеобразовательная школа №3 ЗМР РТ»

Рассмотрено на заседании
педагогического совета
протокол №1
от « 31 » августа 2023 г.

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Для достижения эффективности и повышения качества обучения родному(татарскому)языку в татарских школах требуется не только дать глубокие теоретические знания по предмету, но и разбудить в процессе обучения у учащихся 10–11 классов интерес к языку и желания осознанно корректного его применения в устном и письменном общении, развитие логического мышления, а также, используя возможности современных технологий, уделять большое внимание психолингвистическим особенностям языка в его неразрывной связи с культурой народа. Данная программа нацелена на формирование у учащихся коммуникативной, лингвистической и этнокультурной компетенций. Изменения, происходящие в обществе, определяют новые требования и к обучению родному языку. Прежде всего обучение должно быть направлено на воспитание многосторонних личностей, владеющих понятием об устройстве языковой системы и ее особенностях, обладающих развитым чувством национального самосознания и понимания национального менталитета, вместе с тем обладающих необходимыми качествами, отвечающими требованиям современности.

Для достижения задачи обучить учащихся старших классов правильно и свободно говорить на родном(татарском) языке, логически мыслить, корректно писать и читать обучение должно основываться на следующих принципах: общедидактические принципы (научность, последовательность, наглядность, принцип связи с жизнью и др.), общеметодические принципы (коммуникативный, ситуативно-тематический и др.), частнометодические принципы (принцип отбора слов, объяснения различия между звуком и буквой и др.), лингвистические принципы (принципы функциональной и стилистической дифференциации, системность и др.), психологический принцип.

Содержание данной программы направлено на реализацию следующих целей изучения родного(татарского) языка в 10–11 классах общеобразовательной средней школы:

1) коммуникативная: овладение умениями свободно разговаривать на родном языке, логически мыслить, ясно излагать свою точку зрения; осмысление родного языка как основного средства общения, средства получения знаний в разных сферах человеческой деятельности и средства освоения морально-этических норм, принятых в обществе; осознание эстетической ценности родного(татарского) языка;

2) научная: закрепление усвоенных теоретических знаний в области фонетики, графики, орфографии, орфоэпии, лексики, словообразования, грамматики и стилистики; умение опознавать, анализировать и сопоставлять языковые единицы;

3) воспитательная: воспитание уважения к взрослым людям и родителям, воспитание гуманности и доброго отношения к инвалидам и сиротам; воспитание уважения к родному(татарскому) языку, умения видеть и чувствовать красоту родного края; воспитание чувства любви к Родине

и патриотизма; воспитание достойных защитников Отечества, воспитание уважения к труду и представителям различных профессий, воспитание интереса к спорту и здоровому образу жизни и т.д.

Для достижения данных целей выделяются следующие задачи:

●систематизация изученного в средних классах материала в области фонетики, графики, орфографии, орфоэпии, лексики, словообразования, грамматики и основ стилистики; углубление знаний на более высоком уровне; формирование представления у учащихся о языке как о системе;●развитие навыков самостоятельного, творческого мышления и умения аргументированно обосновывать свою точку зрения;

●расширение объема используемых в речи грамматических средств;

●корректное использование грамматических средств устной и письменной речи; умение сопоставлять, оценивать и выбирать подходящие языковые средства;

●освоение знаний о стилистических ресурсах и нормах татарского литературного языка;

●осознание языка как формы выражения национальной культуры, взаимосвязи языка и истории народа, национально-культурной специфики татарского языка; воспитание уважения к духовному наследию татарского и других народов;

●получение сведений о различных этнических группах татарского народа и диалектах татарского языка, о тюркских языках, о письменности татарского языка, а также о духовном, нравственном и культурном наследии татарского народа;

●понимание родного (татарского)языка как общественного явления, овладение правилами использования языка в разных ситуациях общения и нормами речевого этикета;

●развитие способности опознавать, анализировать и сопоставлять языковые единицы с языковыми единицами русского языка, совершенствование способности применять приобретенные знания, умения и навыки в процессе речевого общения;

●развитие навыков работы с текстом и информационными источниками как Интернет и другими электронными ресурсами; развитие умения извлекать и перерабатывать необходимую информацию;

●совершенствование орфографической и пунктуационной грамотности учеников.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЕБНОГО КУРСА

Учебный курс родного(татарского) языка в основной школе направлен на реализацию в ходе образовательного процесса метапредметных и предметных результатов. Ядром учебно-воспитательной работы в 10–11 классах является *принцип воспитания личности с высоким уровнем культуры*. Учитывая такие проблемы, как низкий уровень культуры общения в современном обществе, несоблюдение норм литературного языка в средствах массовой информации и электронной коммуникации, особое внимание в ходе обучения должно уделяться нормам татарского литературного языка. В основу данной программы, принимая во внимание условия двуязычия и глобализации, явлений неуместного использования в разговорной и письменной речи иностранных слов и конструкций, заложена задача воспитания у учащихся уважения к татарскому литературному языку.

Изучение татарского языка в 10–11 классах основывается на знаниях, усвоенных в средних классах, и направлено на их систематизацию и обобщение. Обучение языку в старших классах подразумевает его изучение как общественного явления и как особой системы знаков. В рамках учебного курса рассматриваются этапы развития татарского языка, его место среди тюрских и европейских языков, взаимодействие языков в современном обществе.

Коммуникативная компетенция подразумевает совершенствование различных видов речевой деятельности. Учащиеся грамотно выбирают и используют необходимые в речевой ситуации языковые и речевые единицы, точно и аргументированно излагают свою мысль; составляют тексты разных стилей и жанров; умеют определять, к какому этапу развития языка относится предложенный текст; выполняют лингвистический анализ текста;

Лингвистическая компетенция включает в себя основной теоретический материал для усвоения по различным областям татарского языкознания:

1. Понятия “речевая ситуация”, “литературный язык”, “норма языка”, “культура речи”. История письменности татарского народа, орфографические принципы, орфоэпия. Фонетические, графические, орфографические, орфоэпические нормы татарского языка.

2. Разделы лексикологии. Лексическое значение слова, его изменения. Классификация словарного состава татарского языка. Фразеологизмы, их лексическое значение. Словари разных типов. Лексические нормы языка.

3. Строение слов и словообразование, роль словообразования в пополнении словарного состава татарского языка.

4. Части речи, классификация частей речи, взаимосвязь между разными частями речи. Морфологические нормы языка.

5. Основные единицы синтаксиса, их виды. Текст, взаимосвязь единиц текста между собой. Синтаксические нормы языка.

6. Устная и письменная формы языка, их особенности. Образно-выразительные средства языка, их виды. Художественность речи.

Социокультурная компетенция предполагает понимание языка в его неразрывной связи с культурой и историей народа. Умение распознавать национальный компонент в единицах языка и их значениях, умение определять особенности, сходства и различия употребления понятий и языковых единиц в различных языках; умение объяснять на основе языковых кодов отражение национальной картины мира в языке (на основе пословиц и поговорок, фразеологизмов, ономастической лексики, афоризмов). Освоение норм культуры речи и др.

Главным направлением примерной программы основного общего среднего образования по родному(татарскому) языку для школ с обучением на татарском языке для 10–11 классов являются *развитие речи и обеспечение интеллектуального ростаучащихся*. Особое внимание в примерной программе уделяется вместе с задачей изучения теоретического материала и возможностям практического применения изучаемых языковых единиц и грамматических конструкций в речи.

Примерная программа основного общего среднего образования по родному(татарскому) языку для школ с обучением на татарском языке основана на деятельностном подходе к обучению и составлена с учетом необходимых условий для его реализации. Цель развития речевой деятельности учащихся и личностного роста находит отражение и в содержании вышеописанных компетенций: коммуникативная компетенция направлена на развитие навыков общения на основе языкового материала; в рамках лингвистической компетенции предлагаются необходимые для корректного общения теоретические сведения о строении, структуре и содержании языкового материала; социокультурная компетенция нацелена на объяснение языкового материала как средства выражения культурных и исторических особенностей народа.

ОЖИДАЕМЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ОСВОЕНИЯ ПРОГРАММЫ

Результатами освоения программы по родному (татарскому) языку в 10–11 классах средней общеобразовательной школы являются умения различать языковые единицы, понимать и анализировать их, развитие культуры речи, умение работать с текстами разных типов и жанров, умение правильно воспроизводить информацию в различных речевых ситуациях, освоение знаний о литературных нормах и культуре речи татарского языка.

Личностные результаты:

- понимание родного (татарского) языка как одной из основных национально-культурных ценностей татарского народа, определяющей роли родного языка в развитии интеллектуальных, творческих способностей и морально-нравственных качеств личности;
- уважительное отношение к родному(татарскому) языку, гордость за него, потребность сохранить его чистоту, стремление к речевому самосовершенствованию;
- достаточный объем словарного запаса и усвоенных грамматических средств для свободного выражения мыслей и чувств в процессе речевого общения;
- умение строить связанное речевое высказывание в зависимости от типа коммуникации и ситуации;
- способность наблюдения за своей и чужой речью; способность к самооценке на основе наблюдения за собственной речью; способность самоисправления, участия в обсуждении какой-либо темы, умение выразить свое мнение и обосновать его;

Предметные результаты:

- владение всеми видами речевой деятельности (аудирование, понимание, чтение, письмо): адекватное понимание информации устного и письменного сообщения, темы текста, основной и дополнительной информации; владение разными видами чтения текстов разных видов и жанров, их адекватное восприятие; способность извлекать информацию из различных источников, свободно пользоваться словарями и электронными ресурсами; овладение приемами отбора и систематизации материала на определенную тему, умение вести самостоятельный поиск и способность к преобразованию информации;
- представление об основных функциях языка, понимание места татарского языка в семье тюркских языков; связи языка и культуры народа, о роли родного языка в жизни человека и общества;
- усвоение основ научных знаний о родном (татарском) языке; понимание взаимосвязи его уровней и единиц;
- освоение базовых понятий лингвистики: лингвистика и ее основные разделы; язык и речь, ситуация речевого общения, речь устная и письменная; разговорная речь, функциональные стили, литературный язык; текст, типы текста; основные единицы языка, их признаки и особенности употребления в речи;
- овладение основными стилистическими ресурсами языка, основными нормами татарского литературного языка, нормами речевого этикета и использование их в своей речевой практике;
- опознавание и анализ основных единиц языка, уместное употребление языковых единиц адекватно ситуации речевого общения;
- понимание коммуникативно-эстетических возможностей языковых средств, понимание эстетической функции языка;

Метапредметные результаты:

- понимание родного языка как средства получения знаний и образования;
- осознание роли языковых средств языка для создания художественности в литературных произведениях, определение художественных средств, характерных для литературы того или иного периода;
- умение воспроизводить письменно или устно прослушанное или прочитанное литературное произведение в форме плана, пересказа, конспекта, резюме, сохраняя логическую последовательность;
- понимание связи языка с культурой; приобщение к красоте и богатству родного(татарского) языка, воспитание эстетического вкуса;
- воспитание уважения к общим нравственным ориентирам татарского и русского народов, толерантности к представителям других национальностей; понимание взаимосвязи языков и образование как следствие этой связи общих понятий и языковых единиц;
- объяснение связей татарского языка с русским и иностранными языками и литературой; определение выраженных в языке национально-культурных особенностей, умение объяснять на основе этих знаний различные языковые явления;
- формирование мировоззрения о мире, человеческой цивилизации, ее развитии; формирование понимания прямой связи между языком, историей и обществознанием;
- совершенствование способности применять приобретенные знания, умения и навыки в повседневной жизни, понимание их роли в процессе общения; формирование способности к самооценке, оценке положительных и отрицательных сторон собственного мнения, умение его исправить;
- понимание татарского языка как основы духовной культуры народа и объяснение с его помощью сути духовных ценностей народа;
- осознание многообразия средств связи в татарском языке и освоение их системы при работе с языком художественных произведений; умение правильно использовать выразительные средства языка;

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ КУРСА

Речь.

Язык и речь. Формы речи (устная и письменная; монологическая и диалогическая). Особенности форм речи.

Функциональные стили речи и их особенности: разговорный, научный, публицистический, официально-деловой стили.

Речевая ситуация и ее основные компоненты.

Текст как вид речевой деятельности. Устные и письменные тексты. Смысловая и композиционная цельность текста. Средства связи в тексте. Структура текста. Композиционные и жанровые разновидности текстов. Анализ текста. Соблюдение норм построения текста (логичность, связность, соответствие теме, последовательность и др.)

Функциональные разновидности языка: разговорный язык, язык художественной литературы, функциональные стили – научный, публицистический, официально-деловой, стиль электронных средств коммуникации, их особенности. Национальные особенности речевого этикета, речевые нормы межкультурной коммуникации. Художественность речи. Умение применять национальные культурные нормы в официальном и неофициальном общении. Соблюдение орфоэпических и интонационных норм; корректное применение формул речевого этикета.

Система языка

Общие сведения о родном (татарском)языке.

Язык как средство общения. Язык как памятник духовного наследия. История письменности родного(татарского) языка. Понятие о рунической, уйгурской, арабской, латинской и кириллической письменностях.

Основные функции языка. Роль родного(татарского) языка в жизни народа и формировании личности человека.

Возникновение письменного литературного языка. Современный татарский (национальный) литературный язык.

Языки мира и их классификация. Родственные и неродственные языки. Семья тюркских языков. Место татарского языка в группе тюркских языков. Регионы проживания татар.

Роль языка в жизни человека и общества. Понятие о литературном языке. Формы существования татарского языка: территориальные и социальные диалекты. Понятие о просторечном стиле.

Связь языка и культуры. Татарский язык – язык татарской литературы. Образно-выразительные средства татарского языка и их использование в речи. Выдающиеся татарские языковеды.

Фонетика и орфоэпия.

Общее понятие о фонетике и орфоэпии. Звук. Фонема. Система гласных и согласных звуков в татарском и русском языках.

Ударение в татарском языке. Работа с интонацией.

Нормы литературного языка. Понятие об орфоэпических нормах. Нормы произношения в речи.

Графика.

Общие сведения о графике и орфографии. Алфавит татарского языка.

Понятие о руническом письме. Знакомство с образцами арабской письменности. Латинская графика. Кириллица. Орфографические нормы языка.

Морфемика (морфемный строй языка) и словообразование.

Общие сведения о строении и образовании слов. Морфема как минимальная значимая единица языка. Способы словообразования в татарском языке.

Общие сведения об исторических изменениях в структуре слов. Понятие об этимологии.

Выразительные словообразовательные средства.

Морфемный и словообразовательный анализ.

Лексикология и фразеология.

Слово как основная единица языка. Лексическое значение слова. Слова тюрко-татарского происхождения и заимствования.

Словарный состав татарского языка. Нейтральные и стилистически окрашенные слова.

Стилистические слои лексики. Особенности употребления фразеологизмов в речи. Увеличение лексического и фразеологического состава татарского языка в условиях двуязычия.

Основные лексические нормы родного(татарского) языка. Лексические средства выразительности. Лексический анализ слова.

Морфология.

Части речи как лексико-грамматические разряды слов. Классификация частей речи. Взаимодействие частей речи. Основные морфологические нормы татарского языка. Морфологические средства выразительности. Морфологический анализ слова.

Синтаксис.

Общее понятие о синтаксисе. Словосочетание и предложение. Синтаксическая связь в предложении. Главные и второстепенные члены предложения. Виды простых предложений.

Понятие о сложных предложениях. Строение сложноподчиненных предложений в татарском и русском языках.

Общие сведения о синтаксисе текста. Основные синтаксические нормы языка. Основные синтаксические средства выразительности.

Синтаксический анализ.

Культура речи.

Понятие об устной и письменной речи. Общие сведения о требованиях, предъявляемых к устной и письменной литературной речи. Возможности использования в речи различных лексических средств (синонимы, антонимы, слова-кальки, фразеологизмы, пословицы и поговорки).

Общие сведения об особенностях использования татарского языка в прессе и электронных средствах информации.

Пунктуация.

Знаки препинания в татарском языке. Пунктуационная норма. Пунктуационно-смысловой отрезок.

Язык и культура.

Взаимосвязь языка, культуры и истории татарского народа. Речевой этикет татарского языка. Употребление соответствующих норм речевого этикета в зависимости от типа коммуникации.

МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Материально-техническое и информационное обеспечение процесса обучения татарскому языку в основной средней общеобразовательной школе включает в себя следующее:

- учебное здание и пришкольная территория, отвечающие нормам санитарии и противопожарной безопасности и обеспечивающие необходимые условия для организации обучения;
- библиотека, оснащенная необходимым количеством учебников и методических пособий;
- электронная библиотека и компьютерный класс, обеспечивающий возможность использования сайтов на татарском языке и других электронных ресурсов;
- лингафонный кабинет;
- учебники и другие наглядные средства обучения, в электронном и печатном виде;
- мультимедийные образовательные программы;
- компьютерные программы;
- программы для контроля знаний учащихся 10–11 классов;
- словари различных типов, энциклопедии;
- справочные материалы;
- газеты и журналы для детей и подростков;
- интерактивные программы проверки.

Нормы оценки знаний, умений и навыков по татарскому языку учащихся 10–11 классов общеобразовательных средних школ

Контроль и оценка навыков чтения:

10–11 классы – 140–160 слов.

Объем письменных работ и критерии их оценки:

Класс	Контрольный диктант	Изложение	Сочинение
10	4	3	8
11	4	3	8

Оценка диктантов

1. Работа *без ошибок* или содержащая *одну,* не грубую ошибку (орфографическую, грамматическую, пунктуационную) оценивается отметкой “5”.
2. 2 ошибки – ставится “4”.
3. 5 ошибок – ставится “3”.
4. От 6 до 12 ошибок – ставится “2”.
5. Более 12 ошибок – ставится “1”.

Оценка изложений и сочинений

1. Ставится оценка “5” при: правильном и последовательном раскрытии содержания; при грамматически корректном построении предложений; отсутствии ошибок или наличие 1 ошибки (орфографической, грамматической, пунктуационной, стилистической, фактической, логической).

2. Оценка “4” ставится, если: содержание раскрыто верно, но нарушена последовательность повествования, есть неточности в вводной части текста, есть 3 ошибки.

3. Оценка “3” ставится, если: содержание изложено верно, но нарушена последовательность, есть неточности в вводной и заключительной частях текста, есть 5 ошибок – в изложении (например, одна орфографическая, одна грамматическая, одна пунктуационная, две стилистические ошибки), 6 ошибок – в сочинении.

4. Оценка “2” ставится, если: содержание раскрыто неверно и без сохранения последовательности, объем текста очень мал, есть 12 ошибок

Аңлатма язуы

Татар мәктәпләрендә туган(татар)теленнән белем бирүнең нәтиҗәлелеген, сыйфатын арттыру барышында, тирән белем бирү белән беррәттән, 10-11 нче сыйныфларда укучыларның телгә карата кызыксыну уятуны, дөрес итеп сөйләшергә, укырга һәм язарга, логик фикерләргә өйрәтүне, заманча технологияләрне файдаланып, телнең мәдәният белән бәйләнешенә игътибар бирүне дә таләп итә. Бу программа сыйфатлы белем бирүне коммуникатив, лингвистик, этномәдәни компетенцияләргә нигезләп, аларны бер-берсе белән тыгыз бәйләп алып баруны күз уңында тота. Бүгенге җәмгыятьтә барган үзгәрешләр ана(татар) телен укытуга яңа таләпләр куя. Беренче чиратта, ана(татар) теле дәресләре тел системасын, аның үзенчәлекләрен күзаллаган, милли үзаңга ия, милли менталитетны һәм психологияне аңлаган, заман таләпләренә җавап бирерлек күпкырлы шәхесләр тәрбияләүгә юнәлгән булырга тиеш. Югары сыйныф укучысын татар телендә иркен сөйләшергә, аралашырга, эзлекле итеп уйлый белергә, дөрес язарга һәм укырга өйрәтүдә гомумдидактик (фәннилек, дәвамчанлык, күрсәтмәлелек, укытуның тормыш белән бәйләнеше, тарихилык һ.б.), гомумметодик (коммуникатив, ситуатив-тематик һ.б.), хосусый методик (сүзләрне сайлау принцибы, аваз белән хәреф арасындагы аерманы төшендерү принцибы һ.б.), лингвистик (функциональ, стилистик аерымлау, бүлекара бәйләнеш принциплары) һәм психологик принципларга таянырга кирәк.

Гомуми төп һәм урта белем бирүмәктәбенең 10-11 нче сыйныфларында ана(татар) теленнән белем бирүнең **максатлары**:

1) *коммуникатив максат*: укучыларны ана(татар) телендә иркен сөйләшергә һәм аралашырга, логик эзлекле итеп уйлый белергә, фикерне төгәл, ачык итеп җиткерә белергә өйрәтү; туган телнең аралашуда, рухи-әхлакый нормалар формалашуда һәм дөньяны танып белүдә төп чара булуын, аның эстетик кыйммәтен аңлату;

2) *фәнни максат*: татар теленең фонетик, график, орфографик, орфоэпик, лексик, сүз төзелеше һәм ясалышы, грамматик, стилистик нигезләре турында фәнни мәгълүматны ныгыту, тел берәмлекләрен танып, аларны тикшерә, чагыштыра алу;

3) *тәрбияви максат*: укучыларда өлкәннәргә, әти-әниләргә, инвалидларга, ятим балаларга шәфкатьлелек хисләрен тәрбияләү; туган як табигатен яратырга өйрәтү; туган телең белән горурлану, аны саклау һәм армия сафларында намуслы хезмәт итәрлек ил сакчыларын тәрбияләү, хезмәткә, төрле һөнәр ияләренә хөрмәт уяту, сәламәт яшәүнең бер төре булган спорт белән кызыксындыру һ.б.

Әлеге максатларны тормышка ашыру өчен куелган**бурычлар**:

●татар теленең фонетик, график, орфографик, орфоэпик, лексик, сүз ясалыш, грамматик, стилистик нигезләреннән алган белемнәрен системалаштыру, катлаулырак формаларда өйрәтүне дәвам итү һәм телне тулы бер система буларак күзаллауны булдыру;

●укучыларның иҗади һәм мөстәкыйль фикерли алу мөмкинлекләрен үстерү, үз фикерләрен дәлилләргә күнектерү;

●телнең төп грамматик чараларын сөйләм процессында куллануга ирешү;

● язма һәм сөйләмә тел чараларын дөрес куллана белергә, аларны чагыштыра һәм кирәклесен сайлый, бәяли белергә өйрәтү;

●татар әдәби теле нормаларын һәм стилистик мөмкинлекләрен ачык күзаллауга, аларны тиешенчә куллана белүгә өйрәтү;

●телнең милли мәдәниятнең чагылышы булуын, тел һәм тарих бердәмлеген аңлату; татар теленең милли-мәдәни үзенчәлегенә төшендерү; татар һәм башка халыкларның рухи мирасына ихтирам тәрбияләү;

●татар халкының этник төркемнәре һәм диалектлары, төрки телләр, татар теле, татар язуы, татар халкының рухи, әхлакый, мәдәни мирасы турында мәгълүмат бирү;

●татар телен иҗтимагый күренеш буларак аңлау, тел нормаларын саклап, тормышның төрле ситуацияләренә бәйле рәвештә тел чараларын дөрес кулланып, аралаша-аңлаша белү;

●тел берәмлекләрен танып, аларны тикшерә, рус теле белән чагыштыра алу һәм аралашуда урынлы куллану күнекмәләрен камилләштерү;

●текст һәм Интернет, электрон уку-укыту ресурслары, башка мәгълүмати чаралар белән эшләү, аннан кирәкле мәгълүматны ала белү һәм шуны тиешенчә үзгәртә алу күнекмәләрен үстерү;

●укучыларның орфографик һәм пунктуацион грамоталылыгын камилләштерү.

УКЫТУ ПРЕДМЕТЫНА ГОМУМИ АҢЛАТМА

Төп мәктәптә ана(татар) теле курсы белем бирү процессының предметара һәм аерым предмет эчендә куелган максатларын тормышка ашыруга йөз тота. *Югары культурага ия булган шәхес тәрбияләү принцибы*10-11 нче сыйныфларның үзеген тәшкил итә. Бүгенге җәмгыятьтә культура түбәнлеге, аралашу нормаларының, әдәби тел кануннарының вакытлы матбугатта, электрон коммуникация чараларында сакланмавын һәм түбән дәрәҗәдә булуын искә алып, татар әдәби теле нормаларына аерым игътибар бирелә. Икетеллелек һәм глобальләштерү шартларында татар теленә башка телләрдән кергән сүз һәм аерым конструкцияләрнең куллануын, аларның сөйләм телендә һәм матур әдәбият телендә урынсыз кулланылуын искә алып, программада укучыларда татар әдәби теленә ихтирам тәрбияләү нигез итеп алына.

10-11 нче сыйныфлардаукучыларның татар теле курсыннан алган төп белемнәренә нигезләнә һәм аларны системалаштыру, гомумиләштерүгә йөз тота. Югары сыйныфларда тел иҗтимагый күренеш һәм тамгалар системасы буларак өйрәнелә. Татар теленең үсеш этаплары, төрки һәм европа телләре арасындагы урыны, бүгенге җәмгыятьтә телләрнең үзара мөнәсәбәте, керешүе өйрәнелә.

Коммуникатив компетенция җирлегендә сөйләм эшчәнлегенең төрләре камилләштерелә. Укучы аралашу ситуацияләренә бәйле тел һәм сөйләм берәмлекләрен дөрес, төгәл сайлап, иркен куллана, үз фикерен раслый һәм дәлилли. Төрле стиль һәм жанрга караган текстлар төзи, тәкъдим ителгән текстларның тел үсешенең кайсы этабына каравын күзаллый, текстка лингвистик анализ ясый һ.б.

Лингвистик компетенция татар теленең тармаклары буенча үзләштерергә тиешле төп теоретик мәгълүматлар кирә:

1. “Сөйләм ситуациясе”, “әдәби тел”, “тел нормасы”, “сөйләм культурасы” төшенчәләре. Татар халкының язу тарихы, орфографик принциплар, орфоэпия. Татар теленең фонетик, график, орфографик, орфоэпик нормалары.

2. Лексикология фәненең тармаклары. Сүзнең лексик мәгънәсе, аның үсеш-үзгәреше. Татар теленең сүзлек составын төркемләү. Фразеологик әйтелмәләр, аларның лексик мәгънәсе. Төрле типтагы сүзлекләр. Телнең лексик нормалары.

3. Сүз төзелеше һәм сүз ясалышы, татар теленең сүзлек составын баетуда сүз ясалышының роле.

4. Сүз төркемнәре, аларны төркемләү, сүз төркемнәренең үзара мөнәсәбәте. Телнең морфологик нормалары.

5. Синтаксисның төп берәмлекләре, аларның төрләре. Текст һәм аның берәмлекләренең үзара бәйләнеше. Телнең синтаксик нормалары.

6. Язма һәм сөйләмә тел, аларга хас үзенчәлекләр. Тел-сурәтләү чаралары, аларның төрләре. Татар сөйләменең сәнгатьлелеге.

Этномәдәни компетенция җирлегендә телнең мәдәнияттән һәм тарихтан аерылгысыз булуына игътибарны юнәлтү. Тел берәмлекләрендә, аларның мәгънәләрендә миллилек чагылышын күрә белү, төрле телләрдә уртак төшенчәләрнең һәм берәмлекләрнең кулланылыш үзенчәлеген, алар аша дөньяны танып белүдәге уртак һәм аермалы якларны ачу; тел берәмлекләре аша милли дөнья картинасы ачылу үзенчәлекләрен өйрәтү (мәкаль-әйтемнәр, фразеологик берәмлекләр, ономастик лексика, афоризмнар). Татар сөйләм әдәбе нормалары өйрәтүһ.б.

Программаның төп юнәлеше булып X-XIсыйныфларда укучыларның *сөйләмен үстерү һәм интеллектуаль үсешен тәэмин итү* тора. Программада тел турында теоретик мәгълүмат белән бергә, өйрәнелә торган тел берәмлекләрен, грамматик конструкцияләрнең сөйләмдә кулланылыш мөмкинлекләрен аңлатуга махсус игътибар бирелә.

Шулай итеп, татар мәктәбе өчен ана телен укыту программасы эшлекле якын килүгә нигезләнә һәм аны тормышка ашыру өчен кирәкле алшартларны күзаллап төзелә. Укучыларның сөйләм эшчәнлеге үсеше һәм шәхси үсеш-үзгәреше югарыда саналган компетенцияләрдә ачык чагыла: коммуникатив компетенция төркемендә өйрәнелә торган тел материалы аралашу күнекмәләре булдыру максатын күздә тотып бирелә, лингвистик компетенция төркемендә аралашу өчен кирәкле тел материалының төзелеше, структурасы, эчтәлеге тәкъдим ителә, социомәдәникомпетенция төркемендә тел материалы халыкның мәдәниятен һәм тарихын чагылдыра торган билге буларак бирелә.

ПРОГРАММАНЫ ҮЗЛӘШТЕРҮДӘН КӨТЕЛГӘН НӘТИҖӘЛӘР

Гомуми төп һәм урта белем бирүмәктәбенед 10-11 нче сыйныфларда ана(татар) теле предметын өйрәтү тел берәмлекләрен таный, аңлый һәм анализлый белү күнекмәләре белән бергә, сөйләм культурасын үстерүне, төрле типтагы һәм жанрдагы мәгълүматны үзләштерүне, аларны, сөйләм ситуациясенә һәм төренә карап, дөрес, төгәл итеп башкаларга җиткерә алуны, татар теленең әдәби һәм сөйләм әдәбе нормаларын күз алдында тота.

Шәхси нәтиҗәләр:

- татар теленең татар халкы өчен төп милли-мәдәни кыйммәт булуын, ана(татар) телендә шәхеснең әхлакый, рухи һәм иҗади яктан формалашудагы ролен аңлау;
- туган телгә мәхәббәт һәм аның белән горурлану хисләре тәрбияләү, туган телне саклау һәм үстерү өлкәсендә эшләргә теләк, омтылыш уяту;
- туган телдә аралашу, үз фикереңне һәм хисләреңне төгәл, анык, күпьяклы итеп белдерү өчен кирәкле булган сүзлек составын һәм грамматик, стилистик чараларны белү;
- аралашу төренә һәм ситуациясенә бәйле сөйләмне куллана һәм үзара бәйли белү;
- иптәшләренең сөйләменә игътибар итү, үзеңнең сөйләмеңә күзәтеп бәя бирү, хаталарны төзәтү, бәхәстә катнашу, төрле дәлилләр кулланып, тема буенча фикер алышу.

Предметны үзләштерү барышында ирешкән нәтиҗәләр:

- сөйләмиятнең барлык төрләрен (тыңлау, аңлау, уку, язу) үзләштерү: язма һәм сөйләм теленә караган мәгълүматның темасын, төп һәм өстәмә фикерен аңлау; төрле стильгә һәм жанрга караган текстларны дөрес уку һәм аңлау; төрле чыганаклардан мәгълүмат туплый белү; сүзлекләрдән һәм электрон чаралардан дөрес файдалана белү; аерым бер темага караган материалны туплый, анализлый, эшкәртә һәм үзгәртә белү;
- татар теленең төп функцияләрен, татар теленең башка төрки телләр арасында тоткан урынын, телнең мәдәният, җәмгыять белән тыгыз бәйләнешен аңлау;
- туган тел турындагы фәнни белемнәрнең нигезен булдыру, тел катламнарының, ярусларының үзара бәйләнешен һәм мөнәсәбәтен аңлау;
- тел белеменең төп төшенчәләрен үзләштерү, аның тармаклары турында мәгълүмат булдыру; тел һәм сөйләм, сөйләм төрләре, аралашу ситуацияләре; сөйләм теле, функциональ стильләр, матур әдәбият теле; текст һәм аның төрләре; телнең төп берәмлекләре, аларның аермалы билгеләрен, сөйләмдә кулланылу үзенчәлекләрен белү;
- телнең төп стилистик чараларын, телнең әдәби нормаларын, сөйләм әдәбе нормаларын белү, аларны сөйләмдә дөрес кулланырга өйрәнү;
- тел һәм сөйләм берәмлекләрен аера һәм анализлый белү; тел һәм стилистик чараларның кулланылышына бәйле рәвештә сөйләм төрләрен аера һәм чагыштыра белү;
- телнең сәнгати чараларын аеру, аларның эстетик функцияләрен белү.

10-11 нче сыйныфларда татар телен укытуның **предметара нәтиҗәләре**:

- татар теленең башка фәннәрне өйрәнү һәм белем алу чарасы икәнен аңлау;
- татар телен әдәбият белән бәйләп, тел чараларының матур әдәбият әсәрләрендәгетәэсир көчен, сәнгатьлелеген булдыруда ролен ачыклау; чор әдәбиятына хас тел-сурәтләү чараларының үзенчәлекләрен ачу;
- телне әдәбият белән бәйләп, укыган яки тыңлаган әсәрнең эчтәлеген, планын, конспектын, резюмесын логик эзлекле итеп язарга, сөйләргә өйрәтү;
- телне мәдәният белән бәйләп, татар теленең байлыгына һәм матурлыгына хөрмәт, зәвык тәрбияләү;
- татар телен рус теле белән бәйләп, телләр һәм халыклар арасындагы уртак хәзинә – рухи кыйммәтләргә ихтирам, башка милләт вәкилләренә карата түземле–ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү; телләрнең үзара бәйләнеш-мөнәсәбәтләрен, шул мөнәсәбәтләр нәтиҗәсендә уртак төшенчәләр һәм тел берәмлекләре барлыкка килүне аңлату;
- рус һәм чит телләр, әдәбиятлар белән бәйләп, татар теленең милли-мәдәни үзенчәлекләрен өйрәтү, алган белемнәрне төрле тел күренешләрен аңлатуда куллану;
- телне тарих, җәмгыять белеме фәннәре белән бәйләп, дөнья, кешелек җәмгыяте, аның үсеше турында күзаллау формалаштыру, җәмгыять үсешенең телгә турыдан-туры мөнәсәбәте булуын җиткерү;
- татар теле дәресләрендә алган белем һәм күнекмәләрне телнең кеше һәм җәмгыять тормышында тоткан урынын аңларга ярдәм итү;сөйләмне дөрес куллана, бәяли белергә, үз фикереңнең уңай һәм тискәре якларын аңларга, камилләштерергә өйрәтү;
- рухи мәдәниятнең нигезе булган татар теле ярдәмендә рухи кыйммәтләрнең асылын аңлату;
- әдәби әсәрләрнең теле белән эшләгәндә, татар теле – бәйләүче чараларга бик бай тел, шул чаралар системасын, алар белдергән мәгънәләрне нәтиҗәлерәк үзләштерү максатыннан, стиль мөмкинлекләрен дә исәпкә алып, фикерне төгәл бирердәй сүзтезмә һәм җөмләләрне телебез хәзинәсеннән сайлап ала белү.

ПРОГРАММАНЫҢ ТӨП ЭЧТӘЛЕГЕ

Сөйләм.

Тел һәм сөйләм. Сөйләмнең төрләре (сөйләмә, язма, диологик сөйләм, монологик сөйләм).Сөйләм төрләре һәм аларның үзенчәлекләре.

Кулланылышы ягыннан сөйләм төрләре, аларның үзенчәлекләре: көнкүреш аралашу теле, фәнни аралашу теле, иҗтимагый-сәяси аралашу теле, рәсми аралашу теле.

Сөйләм ситуациясе, аның төп компонентлары.

Сөйләм эшчәнлеге буларак текст. Сөйләмә һәм язма текстлар.Текстның мәгънәви һәм композицион бөтенлеге. Текстта сүзләр бәйләнеше. Текст структурасы. Текстның композицион, жанр төрлелеге. Текстка анализ ясау. Текст төзү нормаларының сакланышы (логик яктан төзеклеге, бәйләнеше, темага туры килүе, эзлеклелеге һ.б.)

Телнең кулланылыш ягыннан төрләре: көнкүреш сөйләм теле, матур әдәбият теле, функциональ стильләр: фәнни стиль, публицистик стиль, рәсми эш кәгазьләре стиле, хәзерге электрон чаралар теле, интернет теле, аларның үзенчәлекләре. Татар милли мәдәнияте кысаларында һәм мәдәниятара аралашуга бәйле сөйләм нормалары. Татар сөйләменең сәнгатьлелеге. Рәсми һәм рәсми булмаган аралашуда милли-мәдәни нормаларны куллана белү. Татар милли мәдәнияте кысаларында һәм мәдәниятара аралашуга бәйле сөйләм нормалары.Телнең орфоэпик һәм интонацион нормаларын саклап, фикерне җиткерү; сөйләм этикеты үрнәкләреннән дөрес файдалану.

Тел системасы

Татар теле турында гомуми мәгълүмат.

Телнең аралашу чарасы булуы.

Телнең рухи мирас ядкаре булуы. Татар язуы тарихы, рун, уйгыр, гарәп, латин, кирилл язулары турында төшенчә.

Телнең төп функцияләре. Туган телнең һәрбер халык тормышында һәм кешене шәхес итеп формалаштырудагы роле.

Язма әдәби телнең барлыкка килүе. Хәзерге татар (милли) әдәби теле.

Дөньядагы телләр һәм аларны төркемләү. Кардәш һәм кардәш булмаган телләр. Төрки телләр группасы. Татар теленең төрки телләр арасында тоткан урыны.Татарлар яши торган төбәкләр.

Телнең кеше тормышында һәм җәмгыятьтә тоткан урыны. Әдәби тел турында төшенчә. Татар теленең яшәеш формалары: территориаль һәм иҗтимагый диалектлар, гади сөйләм турында гомуми төшенчә.

Тел һәм мәдәниятнең бәйләнеше. Татар теле – татар әдәбиятының теле. Татар теленең тел сурәтләү чаралары һәм аларның сөйләмдә кулланылышы. Атаклы татар тел галимнәре.

Фонетика һәм орфоэпия.

Фонетика һәм орфоэпия турында гомуми төшенчә. Аваз. Фонема. Татар һәм рус телләрендә сузык авазлар һәм тартык авазлар.

Татар телендә басым. Интонация белән эшләү.

Әдәби тел нормалары. Орфоэпик нормалар турында төшенчә. Сөйләмнең әйтелеш нормаларына нисбәтле бәяләү.

Графика

Графика һәм орфография. Татар алфавиты.

Рун язуы турында төшенчә. Гарәп язуы үрнәкләре белән таныштыру. Латин графикасы. Кириллица.Телнең орфографик нормалары.

Морфемика (сүз төзелеше) һәм ясалышы

Сүз төзелеше һәм ясалышы. Сүзнең мәгънәле кисәкләре. Татар телендә сүз ясалыш ысуллары. Сүз төзелешендәге тарихи үзгәрешләр турында гомуми аңлатма. Этимологик анализ турында төшенчә.

Сүз төзелешенең төп сәнгати чаралары.

Сүзләрне сүз ясалышы һәм төзелеше ягыннан анализлау.

Лексикология һәм фразеология.

Сүз – телнең төп берәмлеге. Сүзнең лексик мәгънәсе. Төрки-татар сүзләре һәм алынма сүзләр. Татар теленең сүзлек составы.Нейтраль сүзләр һәм стилистик бизәкле сүзләр.

Лексиканың стилистик катламнары.Фразеологизмнарның сөйләмдә кулланылыш үзенчәлекләре. Икетеллелек шартларында татар теленең лексик һәм фразеологик составы арту.

Татар теленең төп лексик нормалары. Лексиканың төп сәнгати чаралары.Лексик анализ ясау.

Морфология

Сүз төркемнәренең лексик-грамматик төрләре. Сүз төркемнәренең классификациясе. Сүз төркемнәренең үзара мөнәсәбәте. Телнең төп морфологик нормалары. Морфологиянең төп сәнгати чаралары.

Морфологик анализ ясау.

Синтаксис

Синтаксис буенча гомуми мәгълүмат. Сүзтезмә һәм җөмлә. Җөмләдә сүзләр бәйләнеше.Җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре. Гади җөмлә төрләре.

Кушма җөмлә турында төшенчә. Татар һәм рус телләрендә иярченле кушма җөмләнең төзелеше.

Текст синтаксисы турында гомуми төшенчә.Телнең төп синтаксик нормалары. Синтаксисның төп сәнгати чаралары.

Синтаксик анализ ясау.

Сөйләм культурасы

Язма тел һәм сөйләмә тел төшенчәләре. Әдәби сөйләмгә куелган таләпләр турында гомуми мәгълүмат. Сөйләмдә лексик чараларның (синонимнар, антонимнар, калькалар, фразеологизмнар, мәкаль һәм әйтемнәр) кулланылыш мөмкинлекләре.

Хәзерге матбугатта һәм электрон чараларда татар теленең кулланылыш үзенчәлекләре турында гомуми мәгълүмат.

Пунктуация.

Татар телендә тыныш билгеләре. Пунктуацион норма. Пунктуацион-мәгънәви кисәк.

Тел һәм мәдәният

Татар халкының теле, мәдәнияте һәм тарихы арасындагы бәйләнеш. Татар сөйләм әдәбе. Аралашуның төренә бәйле сөйләм әдәбен куллану.

УКЫТУНЫ МАТДИ-ТЕХНИКҺӘММӘГЪЛҮМАТИ ЯКТАН ТӘЭМИН ИТҮ

Татар телендә гомуми төп һәм урта белем бирү мәктәпләрендә ана теле предметын укытуның матди-техник һәм мәгълүмати нигезенә түбәндәгеләр кирә:

- белем һәм тәрбия бирү өчен барлык шартлар да тудырылган, санитария һәм янгыннан саклану нормаларына туры килгән уку бинасы һәм мәктәп яны территориясе;
- ана теле предметын өйрәнү өчен җитәрлек күләмдә дәреслекләр һәм өстәмә методик ярдәмлекләр белән тәэмин ителгән китапханә;
- электрон китапханә, башка электрон ресурслар, татарча сайтлардан куллану мөмкинлеге булган компьютер классы;
- лингафон кабинеты;
- электрон һәм басма күрсәтмә әсбаплар, дәреслекләр;
- мультимедиа укыту программалары;
- компьютер программалары;
- 10-11 нче сыйныф укучыларының белемнәрен тикшерү программалары;
- төрле типтагы сүзлекләр, энциклопедияләр;
- белешмә материаллар;
- балалар өчен чыгарылган газета һәм журналлар;
- интерактив тикшерү программалары;
- татар сайтлары (belem.ru; tatarile.org.com).

Татар телендә гомуми төп һәм урта белем бирү мәктәпләрендәукучыларның ана(татар) теленнән белем, осталык һәм күнекмәләрен бәяләү нормалары(X-XI нче сыйныфлар)

1. Уку күнекмәсен тикшерү һәм бәяләү:

10-11 нче сыйныфларда – 140 – 160 сүз.

2. Язма эшләрнең күләме һәм аны бәяләү: 4.

Сыйныфлар	Контроль диктант	Изложение	Сочинение
10	4	3	8
11	4	3	8

Диктантларны бәяләү

6. *Хатасыз* яки*бер* тупас булмаган хата җибәргән эшкә (орфографик, яки грамматик, пунктуацион) “5”ле билгесе куела.
7. 2 хатага “4” ле билгесе куела.

8. 5 хатага “3” ле билгесе куела.
9. 6 хатадан алып 12 хатага кадәр “2” ле куела.
10. 12 хатадан да артып китсә, “1” ле билгесе куела.

Изложение һәм сочинениене бәяләү

1. Эчтәлек дөрес һәм эзлекле итеп ачылса; җөмләләр грамматик яктан дөрес төзелсә; хаталар булмаса яки **1** хата (орфографик, грамматик, пунктуацион, стиль, фактик, логик) җибәрелсә, «5» ле куела.
2. Эчтәлек дөрес ачылып та, эзлеклелек сакланмаса, текстның башлам өлешендә төгәлсезлекләр китсә, 3 хата булса, «4» ле куела.
3. Текстның төп эчтәлеге бирелеп тә, эзлеклелек сакланмаса, текстның башлам һәм бетем өлешләрендә төгәлсезлекләр китсә, 5 хата (мәсәлән, бер орфографик, бер грамматик, бер пунктуацион, ике стиль хаталары) изложениедә, 6 хата сочинениедә җибәрелсә, «3» ле куела.
4. Эчтәлек дөрес һәм эзлекле ачылмаса, текстның күләме бик кечкенә булса, 12 хата китсә, «2» ле куела.

Календарно-тематическое планирование по родному (татарскому) языку, 11 класс/
Туган (татар) телдән календарь-тематик план, 11сыйныф

№ п/п	Тема урока/Дәрес темасы	Кол-во часов/ Сәг. саны	Дата	
			План	Факт
1	Язык –историческая ценность народа./Тел – милләтнең иң кыйммәтле тарихи ядкяре.	1		
2	От ностративного языка до тюркских языков./Ностратик берлектән төрки телләргә кадәр.	1		
3	Влияние языков друг на друга./Телләрнең үзара тәэсире.	1		
4	Вводный контрольный диктант “Кто мы и откуда”/ Кереш контроль диктант “Без кем һәм кайдан?”	1		
5	Работа над ошибками. Развитие речи. Сочинение: “Татарский язык. Прошлое. Настоящее. Будущее.”/ Хаталар өстендә эш. Бәйләнешле сөйләм үстерү. Телләрнең үзара тәэсире темасы буенча сочинение. «Татар теле: үткәне, бүгенгесе, киләчәге».	1		
6	Тюрко-татарская этнонимика. Этнонимы древних тюрков./ Төрки-татар этнонимикасы Төркиләрдә иң борынгы этнонимнар	1		
7	Регионы,где зарегистрированы древние тюркские этнонимы./Борынгы төрки этнонимнар теркәлгән регионнар.	1		
8	Регистрация тюркских этнонимов как топонимов в Волго-Уральском регионе ./Төрки этнонимнарның Идел-Урал регионында топоним буларак теркәлеп калуы	1		
9	Татар этнонимының этимологиясе һәм семантикасы.	1		

10	Этимология и семантика татарского этнонима./Татар теленнән программалар һәм дәреслекләр төзегән тел галимнәре	1		
11	Ученые-языковеды, составившие программы и учебники по татарскому языку ./Татар теленнән программалар һәм дәреслекләр төзегән тел галимнәре	1		
12	Фонетические, орфоэпические, орфографические, грамматические, стилистические, пунктуационные нормы татарского литературного языка./Татар әдәби теленең фонетик, орфоэпик, орфографик, грамматик, стилистик, пунктуацион нормалары	1		
13	Фонетические, орфоэпические, орфографические, грамматические, стилистические, пунктуационные нормы татарского литературного языка./ Татар әдәби теленең фонетик, орфоэпик, орфографик, грамматик, стилистик, пунктуацион нормалары	1		
14	Сочинение " татарская топонимика. Булгар-татарский, финно-угорский, Славянский слои в топонимике Поволжья Урала”./Сочинение “ Татар топонимикасы. Идел Урал топонимикасында болгар-татар, фин-угор, славян катламнары”	1		
15	Работа над ошибками..Фонетические, орфоэпические, орфографические, грамматические, стилистические, пунктуационные нормы татарского литературного языка./Хаталар өстендә эш..Татар әдәби теленең фонетик, орфоэпик, орфографик, грамматик, стилистик, пунктуацион нормалары	1		
16	Звук и фонема. Гласные и согласные звуки.Повторение порядка фонетического анализа./ Аваз һәм фонема. Сузык һәм тартык авазлар. Фонетик анализ тәртибен кабатлау.	1		
17	Словарный запас татарского литературного языка, словообразование и написание слов: корень,составные, парные, сокращенные слова./Татар әдәби теленең сүз байлыгы, сүзләрнең ясалышы һәм язылышы: тамыр, ясалма, кушма, парлы, тезмә, кыскартылма сүзләр	1		
18	Морфология. Написание (заявление, доверенность) делопроизводства по наименованию и его форме, роду, оформлению, порядку морфологического анализа./Морфология. Исем һәм аның килеш, тартым белән төрләнеше, ясалышы, морфологик анализ тәртибе Эш кәгазьләре язу (гариза, ышанычнамә).	1		
19	Имя прилагательное, степени прилагательных. Сочинительная и подчинительная связь предложений. Послелоги./Сыйфат, дәрәҗәләре, ясалышы, морфологик яктан тикшерү Сүзләр һәм җөмләләр арасында ияртүле һәм тезүле бәйләнеш. Бәйлекләр.	1		
20	Имя числительное, подгруппы, использование в предложении. Морфологический разбор./Сан, төркемчәләре, җөмләдә кулланылышы. Морфологик яктан тикшерү.	1		
21	Наречие, его подгруппы, использование в предложении. Морфологический разбор./Рәвеш, аның төркемчәләре. Җөмләдә кулланылышы. Морфологик анализ ясау.	1		
22	Местоимение, его подгруппы, использование в предложении. Морфологический разбор./ Алмашлык һәм аның төркемчәләре, ясалышы, җөмләдә кулланылышы. Морфологик анализ тәртибе.	1		

23	Развитие речи. Изложение “Родной язык”./Бәйләнешле сөйләм үстерү.“Туган тел”	1		
24	Работа над ошибками. Глагол, его подгруппы, использование в предложении. Морфологический разбор./ Хаталар өстендә эш. Фигыль һәм аның төркемчәләре, җөмләдә кулланылышы, морфологик анализ тәртибе.	1		
25	Синтаксис. Виды предложений с целью выражения: повествовательное, вопросительное, побудительное. Знаки препинания, интонация./Синтаксис. Әйтелү максаты ягыннан җөмлә төрләре: хикәя, сорау, боерык, тойгылы җөмләләр, тыныш билгесе һәм интонация.	1		
26	Синтаксис. Лексико-синтаксические упражнения. Синтаксический анализ./ Синтаксис. Лексик-синтаксик күнегүләр. Синтаксик анализ.	1		
27	Контрольное изложение по теме "Синтаксис" (с элементами сочинения). "Акъаби"» / “Синтаксис” темасы буенча контроль изложение (сочинение элементлары белән). «Акъәби»	1		
28	Работа над ошибками. Аналитические предложения и знаки препинания. Интонация и знаки препинания. / Хаталар өстендә эш. Аналитик иярченле кушма җөмләләр һәм алар янында тыныш билгеләре. Интонация һәм тыныш билгеләре.	1		
29	Аналитические предложения и знаки препинания. Сочинение " Родная почва” /Аналитик иярченле кушма җөмләләр. Сочинение “Туган туфрак”	1		
30	Работа над ошибками. Подготовка к диктанту./Хаталар өстендә эш. Диктантка әзерлек.	1		
31	Промежуточная аттестация. Контрольный диктант “Первая охота”/Арадаш аттестация эше. Контроль диктант “***Беренче ау”***	1		
32	Работа над ошибками. Сочинение "Любимый писатель”/Хаталар өстендә эш. Сочинение. “Яраткан язучым”	1		
33	Работа над ошибками. Сложные конструкции: многослойные и многослойные сложные предложения; средства, связывающие компоненты комбинированного предложения, знаки препинания./Хаталар өстендә эш. Катлаулы төзелмәләр: күп тезмәле һәм күп иярченле катлаулы кушма җөмләләр; катнаш кушма җөмлә компонентларын үзара бәйләүче чаралар, тыныш билгеләре.	1		

Кереш диктант

Болытлар сәяхәте.

Мин бакчада утырам. Күк йөзе чалт аяз. Бу җәйге көннәрдә ул юып куйгандай чип-чиста. Әнә ерак офык итәгеннән бер болыт йөзеп чыкты. Әкрен генә, тыныч кына килә. Күңелемне шатлык хисе биләп алды: болыт килә, болыт!

Күрәм, ул болыт мәһабәт ир кешегә охшаган иде. Күктә бик салкын, күрәсең. Әнә ул башына ак колакчын бүрек киеп куйган. Җилкәсендә бөдрә тун. Муенын кат-кат шарф белән ураган, һич шигем юк, бу — Әткә болыт.

Аның янәшәсендә генә тагын бер болыт. Бусы — Әнкә болыт. Зифа буйлы, чәчләре ташкын төсле дулкынланып тора. Менә озак та узмады, Әнкә болыт артыннан янә дә бер кечкенә генә болыт күренде. Ул әле рәтләп йөзә дә белми кебек. Як-якка авышкалап бара да аптырап туктап тора. Әлбәттә, бу – Бала болыт, дидем мин үз-үземә. Әйе, әйе, Бала болыт! Алар өчәү зәңгәр киңлек буйлап сәяхәт итәләр. *(Н.Дәүлидән)* (155 сүз)

2. Итәгеннән, күңелемне, башына, колакчын, җилкәсендә, дулкынланып, өчәү ***сүзләрен тамыр һәм кушымчаларга аерыгыз.***

3. Әнә ерак офык итәгеннән бер болыт йөзеп чыкты ***җөмләсендәге баш һәм иярчен кисәкләрне табыгыз, җөмлә кисәкләренә морфологик-синтаксик анализ ясагыз.***

4. Җәйге, итәгеннән, бер, озак, алар ***сүзләренә морфологик анализ ясагыз.***

Тест

1.Татар теленең кайсы группага керүен билгеләгез. 1)флектив телләр группасына; 2)төрки телләр группасына; 3)фин-угор телләре группасына.

2. Татар теле белән кардәш булган телләрне күрсәтегез. 1)рус теле, немец теле; 2)инглиз теле, француз теле; 3)азәрбәйҗан теле, башкорт теле.

3. Татар теле белән кардәш булмаган телләрне билгеләгез. 1)испан теле, кытай теле; 2)төрек теле, казах теле; 3)үзбәк теле, башкорт теле.

4. Хаталы сүзне табыгыз. 1)сәгать; 2)сәнгәть; 3)солы.

5. Татар телендә тартык авазларның санын билгеләгез. 1)26; 2)27; 3)28.

6. Басым сүз ахырына куелмаган очракны күрсәтегез. 1)кайталар; 2)укып; 3)матур.

7. Күп мәгънәле сүзне билгеләгез. 1)тар; 2)тал; 3)төш.

8. Күчерелмә мәгънәле сүзне табыгыз. 1)җылы караш; 2)җылы бүлмә; 3)җылы көн.

9. Фразеологизмны күрсәтегез. 1)су йоту; 2)телен йоту; 3)ризыгын йоту.

10. Әйтелеше белән язылышы туры килмәгән сүзләрне билгеләгез. 1)төнге, давыл; 2)җир, көчкә; 3)яхшы, чиста;

11. Әйтелеш белән язылышы туры килгән сүзләрне кусәтегез. 1)бау, тавык; 2)мәгърифәт, яулык; 3)бикле, исем.

12. *Төнге, бау* сүзләренә фонетик анализ ясагыз.

13. Фонетик принципка нигезләнеп язылган сүзне табыгыз. 1)борынгы; 2)чәчәкләр; 3)көнбатыш.
14. Морфологик принципка нигезләнеп язылган сүзне күрсәтегез. 1)чиксез; 2)әнкәй; 3)игеннәр.
15. График принцип белән язылган сүзне билгеләгез. 1)электр; 2)күлмәк; 3)урындык.

Изложение

Татарстан нефте.

Кешелек дөньясының гаҗәеп бер хасияте бар: инде ирешеләсенә ирешелде, тикшереләсе тикшерелде, шуннан ары булмас, дисең. Юк, каяндыр бер тынгы-сыз җан килеп чыга, әнә шул тынгысыз җан дөнья галимнәре белән пычакка пычак килә; үзенчә уйлап, үзенчә фикер йөртеп, үзенчә исәпли башлый. Карыйсың – булмастайны булдыра, адәм ышанмастайга ышандырып куя.

Гасырларга берничә генә туа торган әнә шундый тынгысыз җаннарның берсе – Иван Губкин.

Гаҗәеп кеше булган Михайло малае Иван. Ока елгасы буендагы Муром тирәсе авылларының берсендә туып, бала чагын көтү көтеп уздырган. Бөтеркәч башлы, каш астыннан карап йөри торган үсмер малай, сыерлары чирәм утлап йөргән чакларда, яр өсләреннән түбәнгә шуып төшә. Текә ярлар пычак белән телеп төшергән төсле! Җир кабыгы катлы-катлы. Бу бик тә сәер тоела малайга. Көзен, мал-туар абзарларга ябылгач, Иван мәктәпкә йөри. Зирәклеге, тырышлыгы белән танылып, укытучылар семинариясенә барып керә.

«Бу кеше үз юлын тапты инде, бөтен гомерен балалар укытып уздырыр инде», – дигәннәр авылдашлары. Авыл укытучысы ала торган унбиш сум жалованье сала мужигына буй җитмәс хәзинә булып тоелган. Ләкин Михайло малаеның күңелендә башка уй: актарасы иде тауларны, гизәсе иде дөньяларны!

Укытып алган акчасын ай саен яшерен янчыгына җыя барып, кирәк кадәр мая туплагач, хыялый егет аркасына юл капчыгы аса да Питер каласына юл тота. Анда реаль мәктәп буенча үзлегеннән имтихан тапшырып, Тау институтының мәрмәр баскычларына килеп баса.

Яһу! Бер урынга унар кеше туры килә торган имтиханга генерал балалары, купец-чиновник балалары җыелган чакта, кая инде ул мужик баласына анда борын төртү! Ләкин могҗиза: мужик баласы дигәнебез, белем байлыгы һәм кыю фикерләре белән имтихан алучыларны таң калдырып, институтка уза. Ярлы-ялчы хәлендә яшәп, ял көннәрендә Невада баржалар бушатып, җан-фәрманга тырыша торгач, китә эшләр җайга: сәламәт тәненә җегәр, зирәк башына белем җыйган Иван Михайлович Губкин, 1912 нче елның көзендә тау инженеры дигән беренче дәрәҗәле дипломны күкрәк кесәсенә салып, туп-туры Майкопка юнәлә.

Башлана шуннан тынгысыз эзләнүләр.

Көтүче-академик дип даны чыккан искиткеч зур галим нефть геологиясе буенча дөньяда иң яхшы дәреслекләрне яза. Икенче Баку районнарында – Иделдән алып Уралга хәтле булган гаять зур иңкүлектә – нефть эзли.

Дөньяга даны таралган укымышлылар бәхәсләшә Губкин белән. Ләкин көтүче-академик сүзендә нык тора. Аның кебек алдан күрү, аның кебек прогноз куя белү сәләте берәүдә дә булмый. Егерме еллык авыр хезмәт, егерме ел буена түгелгән маңгай тире бушка китми. 1932 нче елда безнең кардәш республикабыз Башкортстан туфрагында – Ишембайда сигез йөз метр тирәнлектән нефть фонтаны атып, агач буровойны күз ачып йомганчы йомычкага әйләндереп ташлый! Аннары Татарстан җирендә – Шандорлар, Нобельләр, Малакиенколар шөһрәт казана алмаган җирләрдә – Шөгердә, Баулыда, Писмән якларында бер-бер артлы нефть фонтаннары ата.

Әнә шул көннән башлап, иксез-чиксез Ватаныбызның барлык якларыннан олы хәзинә җирләренә илнең осталары җыела башлады. Алар арасында кайчандыр бәхет эзләп чыгып киткән татар эшчеләре дә бар иде. *(Г.Ахуновтан)* (455 сүз)

Диктант

Туган җир

Туган илне сагыну дигән хис тә төрле дәрәҗәдә, төрлечә була икән.

Менә син чит ил урамнарында ялгыз йөреп кара. Шагыйрь әйтмешли, син кем кадерлесе анда? Кинәт авырдың, ди. Докторга күренү өчен күпме доллар кирәк? Синең өчен анда беркем дә җавап бирми, син анда берәүгә дә кирәк түгел. Чит дөньяның иң эре башкаласында, иң зур урамның уртасында син-ком бөртеге,син-нуль.Ватан дигән газиз җирне әнә шунда син бөтен нечкәлеге белән аңлый башлыйсың. Мин бу хисне күп тапкырлар дөньяның күп калаларында кичердем.Бу хис бер җирдә минем күңелемнән китмәде.

Чын сагыну үзен шунда танытты.

Һәркемнең үз бала чагы, үз шәһәре, үз авылы, үз чишмәләре, үз таулары бар. Һәркем дөньяда безнең шәһәрдән, авылдан, чишмәдән, таудан матур урын юк дип ышанып яши бирә.

Җир шарында алты кыйтга бар, алар һәрберсе үзенчә матур. Әмма иң матуры-син туган, син үскән җир. ("Ватаным Татарстан" газетасыннан)

Х сыйныф

Диктант

Гомере буе кеше үзенең яшәү мәгънәсен аңларга, аның асылына төшенергә тырышты. Таптымы соң ул аны?! Монысын ул бүгенгәчә үзе дә белми әле. Ялгызы калып шул хакта еш уйланды ул. Хакыйкатьнең чын дөресен ача алу, аңлау үзе үк фәлсәфи тәгълимат бит! Һәм инде аны үз тормышында куллана белү күпләргә тәтемидер дә. Моның өчен синең рухың ирекле булу кирәк. Бу бәхет синдә юк икән, гомерең буе ул сине кол итеп тотарга мөмкин.

Кеше дөньяда үзенең табигый башлангычын табу, аны тормышка ашыру өчен күпме тырышты!.. Дуслары арасында үз-үзен таба алмаучылар, тормыш ритмыннан тайпылучылар да булмады түгел. Шуның нәтиҗәсендә үз йөзен, чынбарлыгын югалткан, үз-үзләрен алдап яшәүчеләр дә бихисап бит. Мондыйлар исә гомер бакый башкаларның рухи һәм матди байлыкларына кызыгып, хәтта көнләшеп яши бирәләр…

Кеше шулай әле бер якка, әле икенче якка авыша-авыша атлый бирә. Гомерендә байлыкка, дан-шөһрәткә кызыкмады, балаларын яхшылыкка өйрәтте. Тормышының күп өлеше үтелгән инде, хатирәләр артта калган. Җилкә бөкресе чыккан әлеге кеше, иңнәрендәге йөген күтәргән хәлдә, ничек туры атлап килә! Аны көр күңелле юлдашы – уе каршылый, җилкә бөкресенә кагылып хуплап куя. *(169 сүз.)*

(Д.Гайнетдиновадан)

Тикшерү диктанты

Рәхмәт, Тормыш!

Рәхмәт сиңа, кояш! Түп-түгәрәк булып тау артыннан көлә-көлә килеп чыкканың өчен. Көлүен бар дөньяга нур булып бөркелә. Сиңа үрелеп, гөлләр булып үсәбез, синдә наз, синдә яшәү, синдә шатлык.

Рәхмәт сиңа, җил! Ачык тәрәзәмнең челтәр пәрдәләрен җилфердәтеп, чәчләремә йомшак кагылып, күңелемне җилләндергәнең өчен. Рәхмәт,

җилкәй, бакчамдагы шомырт, сирень чәчәкләренең хуш исләрен миңа бүләк иткәнең өчен.

Рәхмәт сезгә, Туган җирем, болыннарым, тугайларым, кырларым! Рәхмәт сезгә, тәмле сулы чишмәләрем! Бер йотым суыгызда — мең дәва.

Рәхмәт, Тормыш! Сынауларыңа сынмаслык рухи көч биргәнең өчен. Матурлыкны күреп, яхшылыкны тоеп яшәү сәләтемнән аермавың очен. Кыенлыклар килгәндә, дулкын булып ярларга кагам, кош булып кыяга бәреләм, давыл булып шашам. Ә шулай да Кеше булып калу матуррак.

Рәхмәт, Тормыш! Кеше булып яшәвемне таләп иткәнең өчен. *(115 сүз.) (К. Шәфыйковадан)*

Биремнәр.

1.Тексттан ясалма сүзләрне табып, асларына сызарга.

2.*Болыннарым* сүзендәге сузык авазларга характеристика бирергә.

2. ***Изложение***

Дуслык ничек туа?

Зур панельле йортлар сала башлагач, ай-һай кызуга китте төзүчеләрнең эшләре. Печән кибәне хәтле экскаваторларның, яман уылдап, әреме-куагы, ташы-ние белән җирне умыртырга тотынуы була, машина-машина стена, йөге-йөге белән ишек-тәрәзәләр, идән-түшәмнәр китереп аударалар да, әкияттәге батыр шикелле, күз ачып йомганчы, биш-алты катлы йортларны утырталар да куялар, утырталар да куялар. Бер-бер аралы тезелеп кенә тора яңа урамнар. Көзен Камилләр Беренче Аркылы урамга күчеп килгәннәр иде. Хәзер андый урамнар җидәү. Тиз генә исем табып бетерүе дә читендер шул, барысына да Аркылы дип кушканнар.

Беренче Аркылы урамнан җиденче сыйныфта ике генә малай укый. Аларның берсе — Камил, түп-түгәрәк битле, кьсынкырак кара күзле, таза гәүдәле, авыр хәрәкәтле укучы, икенчесе — аның партадаш дусты Алик. Ул да гәүдәгә артык зур түгел, тик бөтерчек шикелле җитез, һәрвакыт каядыр ашыга, нәрсәгәдер омтыла, кызу-кызу сөйләшә, иптәше бер сүз әйткәнче, ул унны ычкындырып өлгерә. Озын керфекләр астына яшеренгән зур сөрмәле күзләре генә сабыр, уйчан һәм малайның хәрәкәтчән, җыйнак гәүдәсенә ничектер ят булып тоела. Камилләр дә, Аликлар да бу урамга бер үк көнне күчеп килделәр. Бер үк йортның бер катына да туры килделәр әле, җитмәсә. Ишекләре кара-каршы гына тора. Беренче көнне үк дуслаштылар алар.

Бишенче урам малайлары Камалләрнең авызына гына карап тора: соңрак килгәнгәдер инде, алар кыюсызрак әле, кунак шикелле, әдәпле тоталар үзләрен.

Шулай да озак бармады бу хәл. Кышкы каникулдан соң аларның сыйныфына тагын бер малай килде. Озын буйлы, киң җилкәле. Беләк һәм күкрәп мускуллары, гимнастеркасын тартып, тыгызланып тора. Килгән көнендә үк белделәр Камилләр: Фоат атлы бу малай җәен-кышын йөзү бассейнына йөри икән. Укучылар арасында йөзү буенча республика чемпионы да үзе.

Тышкы кыяфәте белән үк башкалардан аерылып торган Фоат, атна-ун көн дә үтмәде, сыйныфны үз кулына алды да бетерде. Хәер, Камил белән-Алик беренчелек өчен бәхәсләшергә уйлап та карамадылар. Чемпион хәтле чемпион белән дуслашу аларның үзләре өчен дә кызык иде.

Ә Фоат чыннан да шәп малай булып чыкты ул. Иң элек, Камил белән Алик шикелле терерәк малайларны җыеп, йөзүчеләр түгәрәге оештырды. Йөзүчеләр дип аны Фоат белән шул түгәрәккә йөргән малайлар гына чын күңелдән әйтә инде. Ә калганнары ачулары килгәндә, *я* үртәргә кирәк булганда шулай диләр. Чөнки Аликларның түгәрәккә йөри башлаганнан бирле бер тамчы да су күргәннәре юк әле. Физкультура залына алып керә дә

Фоат аларны, идәнгә яткырып, йөзү хәрәкәтләре ясарга өйрәтә, я җыелган саен гимнастика эшләтеп йөдәтә. Дөрес инде анысы, түгәрәк утырышлары шәһәрнең йөзү бассейнында үтсә, мең кат әйбәт булыр иде дә бит. Фоат әйтә: «Анда йөрүчеләр болай да бик күп, алдан өйрәнеп барсак, үзебез өчен яхшырак булыр»,— ди. Түзәләр инде Камилләр. Сыйныфташларының үртәүләренә дә, бертөрлелеге белән туйдырып бетергән гимнастика алымнарына да түзәләр. Аның каравы, язга чыккач, йөзү ярышлары башланып китсә, үртәп теңкәгә тиючеләр үзләре йөрерләр әле йөзүчеләр артыннан.

Тик бер ягы җитми Фоатның, грамматика белән дус түгел. Шулай да бирешергә чамасы юк малайның. Теше-тырнагы белән чытырдатып ябышкан ул дөрес язу кагыйдәләренә, тартышыпмы-тартыша. Үзенең генә көче җитмәгәч, иптәшләренең ярдәменә таянырга булды ул. (415 сүз)

Л. Ихсановадан

3. ***Фонетика темасына контроль диктант***

Бөек шагыйрь авылында

Бөек шагыйрь Габдулла Тукайның туган авылына мәхәббәте чиксез зур була. Бу авылның челтерәп аккан чишмәләре, яшел чирәмле урамнары, ерактан ук күренеп торган басу юллары — барысы да газиз, барысы да шагыйрь күңелендә тирән уелып калган. Шуның өчен ул аны сагынып искә ала:

Тау башына салынгандыр безнең авыл,
Бер чишмә бар, якын безнең авылга ул;
Авылыбызның ямен, суы тәмен беләм,
Шуңа күрә сөям җаным, тәнем белән, — ди.

Менә без шагыйрьнең туган авылы Кушлавычта! Тукай әйткәнчә, авыл тау башына салынган. Төз һәм матур йортлары белән ул ерактан ук күңелне үзенә тартып тора. Элекке замандагы салам түбәле, төртсәң аварга торган иске өйләр урынында шулай мәһабәт булып калкып чыккан бу йортлар!

Авылның хезмәт сөюче кешеләре Тукайны тирән хөрмәт белән искә алалар. Алар үз колхозларын Тукай исеме белән атап йөртәләр, авыл китапханәсенә дә аның исемен биргәннәр.

Шул китапханә каршында гына сөекле шагыйребезнең һәйкәле бар.

Әсәрләре якты маяк булып балкыган шагыйребез менә шушы авылда туган, сабый чагында ук кимсетелүләр һәм ятимлекләрне дә шушы авылда кичергән.

Без дә Тукайны яратабыз, аның шигырьләрен кызыксынып укыйбыз. (172 сүз) *(С.Шакирдан)*

Бирем.

***Авыл, шагыйрь* сүзләренә фонетик анализ ясарга.**

4. *Контроль изложение*

Кызару

Җәйге каникулны да бергә үткәрергә уйлап, мин Ногманны үзебезнең авылга алып китәргә булдым. Башта ул бераз уңайсызланып торса да, соңыннан риза булды. Зачетларны да уңышлы биреп тынычланып калгач, бик күтәренке күңел белән юлга чыктык. Без төшәсе станциягә килеп җиткәнче, андый-мондый нәрсә булмады. Вагоннан төшкәч тә, Ногманны багажлар янына утырттым да ат эзләргә киттем, чөнки безнең авылга барып

җитәргә егерме чакрымлап бар иде әле. Станциянең аргы ягына чыксам, бер ат әкрен генә юыртып китеп бара. Аны кычкырып туктаттым, янына бардым. Арбада ак яулыгын артка чөеп бәйләгән, кара күлмәк өстенә күк төстәге атланмалы алъяпкыч кигән бер хатын утыра. Карыйм — моның тут баскан битләрен, кап-кара күзләрен кайдадыр күреп калган кебек тоям. Кинәт исемә Ногманның акчасы югалган көнне безнең уртадан капчык күтәреп үтеп киткән хатын килеп төште. Нинди кызыклы очрашу. Аңа карап тукталып тормадым, аның кайсы авылга кайтуын сорадым. Аның юлы нәкъ безнең авыл аркылы үтәргә тиеш икән, ул безнең күрше авыл хатыны булып чыкты. Хатын безне утыртып алып кайтырга башта риза булмады. Атка правление рөхсәтеннән башка беркемне дә утыртып йөрергә хакы юклыгын әйтте. Ләкин, үтенеп сорагач, правлениегә барып, километр исәбеннән куелган бәядән хак түләү шарты белән генә утыртырга мөмкинлекне әйтте. Мин, акча түләү өчен күрше авылга барып йөрү кыенлыгын күз алдында тотып, акчаны аның үзенә генә тәкъдим итеп карадым. Ләкин ул бик кырку гына тавыш белән:

— Ничек инде ул, куелган тәртипне бозарга кушасызмыни, акча минем кесәдә калсын дисезмени? Мондый «яхшылык» өчен сезгә бик рәхмәт инде,— дип, мине нык кына кызартты.

Мин чемоданнарны арбаның бер як үрәчәсенә сөябрәк салдым да алар белән янәшәләп үзем дә утырдым.

Юл буенча Ногман бернәрсә дә сөйләшмәде. Мин генә, хатынның тормышына кагылырдай сораулар биргәләп, аның яшь кенә көе тол яшәвен, исеменең Фәрихә икәнлеген белеп алдым.

Бер урында тау менәсе булгач, без төшеп җәяүләдек, Фәрихә, ат тотучы булганлыктан, арбадан төшмәде. Көн бик эссе иде, Ногман кесәләрендәге барлык әйберләрен бушатып чалбар кесәсенә тутырды да өстен салып арбага илтеп куйды.

Тауны менеп җиткәч тә, икебез дә арбага менеп утырдык. Ат юырта башлагач, Ногман аякларын күтәреп арба читенә елышты. Фәрихә дилбегәне тарткан саен, ат, соры тузаннар туздырып, чапты да чапты.

Бераздан безнең авыл күренде.

Без авылга килеп җиттек.

Фәрихә, мин бик кыстасам да, чәй эчәргә дә кермәде, гадәттәгедән дә ныграк куа-куа, бик кызу китеп барды. Без өйгә кердек. Күрешү, ыгы-зыгы китте. Шул вакытта ике кулын да чалбар кесәләренә батырган Ногман кычкырып җибәрде:

- Слуши, Сәлим! Минем акча да, документлар да юк бит!

Өй эчендәгеләр дә, мин дә аптырап калдык. Бу ни хәл бу?

Чынлап та Ногман хаклы булды микәнни? Төрлечә уй йөртү, кычкырып сөйләшү китте. Мин: «Бәлки, чалбар кесәңнән арбага шуып төшеп калгандыр, табылмасмы әле»,— дип, Ногманны өметләндерергә тырышып карадым. Ногман миңа каты итеп җавап бирде:

- Бар, эт авызына кергән сөякне алып кара хәзер. Алырсың, табарсың!

Нәкъ шул вакытта ишек төбендә Фәрихә күренде. Кап-кара күзләрендә шелтә чагылдырып, Ногманга текәлде:

- Мәгез әйберләрегезне. Бигрәк каты әйтәсез икән. Алай таралып йөрергә ярамый. Әле яхшы, арба төбе тишек булмаган. Хушыгыз.

Ногман гүя телен йотты, хәтта «рәхмәт» дип тә әйтә алмады, аның битенә куе кызыллык йөгергән иде. (489 сүз)

5. ***Лексикология темасына диктант***

Аналар һаман юксына.

Хәтер... Ана тәрәзә янына баскан да тирән уйга чумган... Ул иң чиста, иң матур күлмәген кигән, башына бизәкле ак яулыгын бәйләгән, гәрәбә муенсасын таккан. Дивардагы сәгать вакытны саный. Алтмыш дүрт ел буена минутларны һәм сәгатьләрне барлый ул. Өстәлдә саргайган өчпочмаклы солдат хатлары ята. Диварда улының рәсеме эленеп тора. Ананың баласыннан шушы кадерле истәлекләр генә калган.

Хәсрәтле уйларга талган, хәтер диңгезендә йөзә ана. Улының фронтка киткәнен бүгенгедәй хәтерли ул.

Әнә, чаналы ат, урамны артта калдырып, каршыдагы сөзәк тауга менгән юлга чыкты. Егет ашыкмый гына чана артыннан атлый. Туктый да, авылына борылып, яңгыравыклы тавыш белән җырлап җибәрә: «Бу китүдән кайта алмасак, сау булыгыз, туганнар!» Ана бу җырны көн саен күңеленнән көйли.

Әйе, аналар күңеле беркайчан да картаймый. Ул, еллар үткән саен, һаман нечкәрә һәм сафлана гына бара. Аналарның хәтерләре дә кайнап типкән чишмә башы кебек. *(133 сүз.) (К. Тәхаветдиновтан)*

Бирем.

1 вариант. Чиста, кебек, кадерле сүзләренең синонимнарын табып язарга.

2 вариант. Хәсрәтле, истәлекләр, ашыкмый сүзләренең синонимнарын табып язарга.

6. Йомгаклау арадаш аттестация эше (*диктант*)

Алиш белән очрашу.

Тагын бераздан безнең түгәрәккә Язучылар берлегеннән ярдәмгә даими шеф та билгеләделәр. Бу кеше Абдулла Алиш иде. Бу вакытта мин, зурдан кубып, завод уйлап табучылары турында повесть язарга керештем. Алиш катнашкан утырышларның берсендә бу әсәремнән бер өзек укыдым. Хәзер аңлыйм: әлбәттә, ифрат шәфкатьле шефыбыз бу эшне мине дәртләндерү өчен эшләгәндер. Әмма шунысы хак: ул мине үтереп мактады. “Мин бу иптәш әсәрен укыганда ук кул чапмакчы идем, тик аны бүлдерәсем килмәде”,- диде. Аның шул сүзләреннән соң минем күңелем күкнең җиденче катына очты, һәм мин һәр буш вакытымны повестька багышладым. Абдулла Алишның кара хәтфәдәй күзләре, тыныч йөз-кыяфәте, икегә ачып таралган чәчләре – барысы да бүгенгедәй күз алдында. Урта буйлы, нык бәдәнле, матур кеше иде. Беркайчан да чыгарыннан чыкмас, һәрнәрсәне тулы һәм ачык итеп аңлатыр. Мин аның үзенчәлекле яңгыравык тавышын да ачык хәтерлим. (128 с.)

Эшне бәяләү системасы

Эш пөхтә башкарылса, хатасы булмаса «5» ле куела.(1-орфографик, 2 пунктуацион хата булырга мөмкин.)

2 орфографик, 2 пунктуацион яки 1 орфографик, 4 пункт. хаталы эшкә «4» ле куела.

4 орфографик, 4 пунктуацион яки 3 орфографик, 6 пункт. хаталы эшкә «3» ле куела.

6 орфографик, 5 пунктуацион яки 5 орфографик, 8 пунк. хаталы эшкә «2» ле куела.

Арадаш аттестация эше (тест)

1 вариант

1.Саннарны сүзләр белән языгыз

19, 25, 37, 56, 63, 74, 88, 96, 205,1892, 2009.

2. Җөмләләрне русчага тәрҗемә итегез

Унлап укучы яңа теманы яхшы үзләштерде. Кайбер укучыларга бер үк сүзне өчәр тапкыр әйтергә кирәк . Без татар төркемендә җидәү идек. Икенче Бөтендөнья татар корылтаенда җиде йөзләп делегат катнашты.

3.Җөмләләрне дәвам итегез

Ул бүген шундый күңелсез, шуңа күрә .... . Алар бик акыллы, ләкин ... . Дустым бик уйчан, әмма ... . Урамда бик салкын, шуңа күрә ... .

4. Кирәкле тартым кушымчаларын өстәп языгыз

Уку йорт... , укыту тәҗрибә... , рус һәм татар халык.. , Көнчыгыш ил... , татар әлифба... .

5. Сорауларга җавап бирегез

Сез нинди шәһәрдә яшисез? Син нинди урамда торасың? Россиянең нинди шәһәрләрендә булганың бар? Чит илгә чыкканың бармы?

6.Татарчага тәрҗемә итегез

В России проживают более 5 миллионов 500 тысяч татар. Более 1 миллиона татар живут за пределами России. Многие зарубежные татары знают язык своего народа. С 1981 года в Аделаиде работает татарская школа. Австралийские татары – учителя, врачи, банковские служащие, бизнесмены.

7.Фразеологизмнарны татарчага тәрҗемә итегез

Два сапога пара; обеими руками; меж двух огней; глаза на лоб полезли; рот до ушей.

2 вариант

1.Саннарны сүзләр белән языгыз

17, 23, 47, 58, 69, 72, 81, 99,103, 1997, 2008.

2. Җөмләләрне русчага тәрҗемә итегез

Һәр укучы унар сорау язарга тиеш. Ел саен Татарстан Призедентына йөзләрчә кешедән хатлар килә. Укучылар икешәрләп утыралар. Җәй көне Финляндиядә татар балалары 2-3 атнага лагерьга җыелалар.

3.Җөмләләрне дәвам итегез

Мин бүген шундый бәхетле, чөнки .... Яхшы эшләр генә эшләргә тырышсам да, ... Өлкән кешеләргә карата һәрвакыт ..... .Татар телен яхшы белергә теләсәң, ...

4. Кирәкле тартым кушымчаларын өстәп языгыз

Россия илчелек..., Мәскәү университет..., татар теле укытучы..., татар язу..., Казан гимназия... .

5. Сорауларга җавап бирегез

Сез кайсы илдә яшисез? Син кайда укыйсың? Татарстанның нинди шәһәрләрендә булганың бар? Татарлар кайсы илләрдә яшиләр?

6.Татарчага тәрҗемә итегез

Более 80% татар проживают в Российской Федерации. Татары занимают по численности второе место. Татарские семьи общаются между собой, проводят национальный праздник Сабантуй. В Австралии большинство татар живет в городе Аделаиде. Здесь находится татарское общество.

7.Фразеологизмнарны татарчага тәрҗемә итегез

Делать из мухи слона; рот до ушей; в двух словах; как две капли воды; гнаться за двумя зайцами.